

вызначаных сітуацыях. Хата (ад стар.-венг. формы сучаснага венг. *Ház* 'дом' ці ад стараіранскага; параўн. таксама і нямецкае *Hütte*, англ. *Hut* 'хаціна') – традыцыйны дом украінцаў, беларусаў, заходніх і паўднёвых рускіх, часткі палякаў з печчу, як правіла з чатырохсхільным саламяным або чаротавым дахам.

Для кожнай нацыянальнай культуры ёсць ключавыя вызначальныя слова. Для нямецкай культуры – пунктуальнасць; для рускай – душа, туга, лёс; для амерыканскай – канфідэнцыяльнасць. Для беларускай лінгвакультуры такім ключавым словам і будзе *хата* як вобразны змест канцэптаў «Радзіма» і «сям'я».

Асацыятыўны шэраг ад слова *дом* у беларусаў і кітайцаў у многім супадае. Агульныя асацыяты: сям'я (праўда, колькасна кітайская сям'я значна пераважае беларускую), утульнасць, родны, цёплы, спакой, бацькі, дзеці. Але «семантычны аб'ём слова «家 – jiā – дом» у кітайскай мове значна шырэйшы. (回家 (huí jiā) ісці дамоў; 家人 (jiā rén) – сваякі; зварот да паважанага чалавека – 您老人家 (nín lǎo rén jiā) – вы, ваша міласць, спадар; лікавае слова – 两家旅 (liǎng jiā lǚ guǎn) і яшчэ суфікс для ўтварэння розных спецыяльнасцей. Адзначым спецыфічна беларускае слова *дамавіна*, утворанае ад слова «дома», – спецыяльная скрыня, у якую кладуць нябожчыка для пахавання, труна, новая хатка для памерлага. Такого значэння ў кітайскага дома няма, пры ўсёй уважлівасці кітайскай культуры да традыцый пахавання.

Працэсы глабалізацыі, актыўныя міжнародныя адносіны ствараюць ўмовы для прасоўвання беларускай мовы і культуры ў сусветнай супольнасці. У сучаснай сітуацыі актуальная палітыка так званай «мяккай сілы» (soft power). Згодна з Дж. Наю, «мяккая сіла» дзяржавы заснавана на прывабнасці яе культуры, каштоўнасцей, палітычных і сацыяльных праграм, звязаная з культываваннем пачуцця сімпатыі, з прыцягальнасцю ідэалу і пазітыўнага прыкладу.

Фарміраванне ацэначных адносінаў да краіны залежыць у тым ліку і ад ўспрымання яе культуры. У гэтай сувязі вывучэнне беларускай мовы суайчыннікамі і інафонамі значыць не толькі авалоданне пэўным сродкам камунікацыі, не столькі разуменнем, колькі спасціжэннем, выпрацоўкай каштоўнасна-сэнсавых арыенціраў.

**Дз. А. Букаеў**

## ФОНАСЕМАНТЫКА І ГУКАПІС У КАНТЭКСТЕ ПЕРАКЛАДУ

На сённяшнім этапе развіцця мовазнаўства як навукі сфарміраваліся шматлікія галіны і плыні. Адною з такіх галін з'яўляецца фонасемантыка. На жаль на сённяшнім этапе гэта навуковая галіна не атрымала шырокага развіцця сярод постсавецкіх мовазнаўцаў, нягледзячы на яе перспектыўнасць і тыя магчымасці, якія яна дае для даследаванняў ў сферы літаратуразнаўства, у першую чаргу пры даследаванні такой з'явы, як гукапіс.

У кантрасце з постсавецкім мовазнаўствам еўрапейскія і амерыканскія мовазнаўцы актыўна вялі даследаванні фонасемантыкі і гэта дазволіла выявіць шэраг заканамернасцей, якія маюць універсальны лінгвістычны характар і тлумачаць канкрэтныя эфекты, якія аказвае паўтор асобных гукаў ці іх спалучэнняў на чытача.

Грунтуючыся на гіпотэзе гукапіснай асновы стварэння слоў, ужо напрыканцы XIX ст. лінгвісты вельмі ўважліва вывучалі сімвалізм гукаў. Нягледзячы на атсутнасць адэкватнага інструментарыю аналізу і вельмі моцны суб'ектыўнізм першых даследаванняў у XX ст. сфарміравалася моцная плынь даследаванняў гукавога сімвалізму.

На сённяшні дзень даследаванні далі шэраг вынікаў. Так, напрыклад, было выяўлена, што эфект ад сімвалізму гукаў у мове мастацкай літаратуры значна мацнейшы за штодзённую мову і мае значна большы іканічны кампанент, як у колькасным, так і ў якасным плане. Калі мы улічым той факт, што мастацкія тэксты аказваюць эмацыянальны ўплыў на чытача, то гэты пастулат выступае лагічным яго працягам. Але таксама трэба зазначыць, што прырода гукапіснага і семантычнага эфекту пэўных гукаў завязана не на іх дэнататыўным ці канататыўным кампанентах (асобныя гукі не маюць, яны сустракаюцца толькі ў канвенцыянальных адзінках прыродных семантычных сістэм – лексем), а на асацыятыўным. Асаблівасць асацыятыўнага кампанента заключаецца ў тым, што ён па большасці індывідуальны і можа адрознівацца ў розных людзей. Але ў той жа час на аснове псіхалагічных тэстаў было выяўлена, што ў некаторых выпадках асацыятыўны кампанент можа падняцца на надіндывідуальны ўзровень і тым самым атрымаць фактуальны статус. Пры гэтым сімвалізм пэўных гукаў таксама залежыць ад кантэкста, у які ўключаны словы з гэтымі гукамі. Так галандскі даследчык Берге на прыкладзе гука *s* паказвае, што ўпамінанне вужакі ў сказе з гэтым гукам надае яму гукападражальны эфект шыпення.

Таксама трэба ўлічваць, што сімвалізм гукаў мастацкай літаратуры не можа быць адарваны ад сімвалізму гукаў у штодзёнай гаворцы. Сімвалізм таксама залежыць ад канкрэтнага этапу гістарычнага развіцця мовы. Так, напрыклад, шмат сучасных нямецкіх слоў, якія пачынаюцца на гук *b*, набылі яго ўжо ў працэсе гістарычнага развіцця, бо шмат старажытна германскіх слоў і больш раннія праіндаеўрапейскія – у аналагічных лексемах выкарыстоўвалі гук *t*. У першую чаргу гэта закранае тыя лексемы, якія выконваюць ролю ўказання (*du, dier, dein, dich, da, dort* – *ты, табе, твой, там*).

Першыя спробы класіфікацыі семантыкі гукапісных элементаў прадпрыняў у XVIII ст. нямецкі паэт Аўгуст Вільгельм Шлегель, які прапанаваў наступнае семантычнае тлумачэнне асноўных нямецкіх галосных. Гук *a* ён суадносіў з моладасцю, радасным настроем, блескам. Гук *o* – з высокароднасцю і чэснасцю. Гук *i* – з інтымнасцю і каханнем. Гук *u* – з асалодай і пяшчотным гучаннем. Гук *e* – з сур'ёзнасцю і задумлівасцю.

Нямецкі паэт-рамантык Клеменс Брэнтано таксама спрабаваў ахарактарызаваць галосныя гукі, але яго асацыяцыі насілі менш сістэматычны характар. Так, у сваім вершы «Die Vokale» (Галосныя), ён апісвае свае асацыяцыі, што ўзнікаюць у дачыненні да нямецкіх галосных (за выключэннем умлаўтаў). Так гук *a* ён суадносіць з шырока раскрытым ротам, гук *e* – з плачам малога дзіцяці, гук *i* – з піскам мышэй, *o* – з крыкам вазніцы, а гук *u* – з крыкам савы. Нягледзячы на даволі суб’ектыўныя асацыяцыі паэта, яны, тым не менш, маюць і некаторыя элементы, якія звязваюць іх з сучасным поглядам на сімвалізм гэтых гукаў. Так, асацыяцыя гука *i* з мышамі адпавядае асацыяцыі гэтага гука з чымсьці маленькім, у той час як *a*, *o* і *u* Брэнтано звязвае з нечым вялікім (шырока раскрыты рот) і далёкім (крыкі вазніцы і савы).

Сярод іншых заканамернасцей, выяўленых наукай, мы таксама бачым што гукі могуць супрацьпастаўляцца адзін аднаму па шэрагу асацыяцый, як, напрыклад, *i*, выклікаючы асацыяцыі чагосьці маленькага, тонкага, светлага і блізкага, таксама гукам *a*, *o*, *u*, якія, наадварот, асацыіруюцца з чымсьці вялікім, тоўстым, цёмным і далёкім. Гук *i* таксама супрацьпастаўлены гукам *o* і *u* па параметрах «вострае–круглае». Таксама супрацьпастаўлены кароткія галосныя (моцнае, цвёрдае, хуткае) – доўгія галосныя (слабае, мягкае, павольнае). Сярод зычных найбольш распаўсюджаны асацыяцыі: *r*, *k*, *t*, *s* (моцнае, цвёрдае, хуткае; гук *r* таксама выражае злобу, небяспеку і агрэсіўнасць) і *l*, *m*, *n*, *g*, *d* (слабае, пшчотнае, павольнае). Выбухныя зычныя (раптоўнасць) супрацьпастаўлены фрыкатыўным (паступовы канец/пачатак).

На працягу часу свае сістэмы класіфікацыі гукаў спрабавалі стварыць шматлікія літаратуразнаўцы і лінгвісты. Той факт, што ў лірычных тэкстах гукі выконваюць важную ролю і могуць ствараць кампаненты сэнсу, якія выходзяць за мяжу ўзроўня тэксту і могуць самастойна існаваць, умацняючы сэнс тэксту, – адзначалі шматлікія навукоўцы. Але тут трэба дадаць, што адназначна пацверджана толькі невялікая колькасць карэляцый. Так, Берндт Шпільнер піша: «Выходзячы за рамкі гэтага канкрэтнага гукасімвалічных тлумачэнні інтарпрэтатыўнай метафізікі, якая лічыць, што чуе ў лірычнай гукавай структуры ўсе магчымыя дэнататы, ад звонкага пляскання крыніцы да глухога страху смерці, з фонастылістычнага пункту гледжання не апраўданы». Гэтую пазіцыю таксама раздзяляе Арчыбальд Хілл: «У літаратуры, як і ў лексіцы, калі сэнс вядомы, то мы можам убачыць кангруэнтнасць паміж сэнсам і гукам, але гэтая кангруэнтнасць рэдка настолькі точная ці ўнікальная, што мы можам угадаць сэнс на аснове гука». Таму для поўнага разумення фонасемантыкі гукаў неабходныя далейшыя даследаванні.

У кантэксце перакладу гэта значыць, што для перадачы фонасемантычнага эфекту гукапісу неабходна ўлічваць асацыятыўны эфект гукаў як наогул, так і характэрны для пэўнай мовы. На жаль з-за невялікай колькасці даследаванняў моў на постсавецкай прасторы характэрны для гэтых моў фонасемантычны эфект можна перадаць толькі інтуітыўна. Але мы спадзяемся, што галіна фонасемантыкі атрымае неабходнае развіццё і ў беларускім мовазнаўстве.